МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ
«Республиканский детско-юношеский центр»

Рассмотрена на заседании
методического совета
протокол № ___1____
от «14» _ 09 2026 г.

Принята на заседании
педагогического совета
протокол № __2__
от «15» _09 2026 г.

Утверждена
Директор ГБУ ДО
«РДЮЦ»
С.А. Мустафинова
приказ № 23-п от
«15»__09 2026 г.

Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа

«Нохчийн мотт-сан ненан мотт»

Направленность программы: социально-гуманитарная
Уровень программы: стартовый

Возраст обучающихся: 8 - 12 лет
Срок реализации программы: 1 год

Составитель:
Гамаева Хабила Уайсавна,
педагог дополнительного образования

ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ

Сертификат: 2D421BFFB004DA9E23627BE8D1015568
Владелец: МУСТАФИНОВА СВЕТЛАНА АЛИЕВНА
Действителен: с 21.07.2026 до 14.10.2027

г. Грозный, 2026 г.

Программа прошла внутреннюю экспертизу и рекомендована к реализации в ГБУ ДО «Республиканский детско-юношеский центр»

Экспертное заключение (рецензия) № 14 от «14» 09 2026 г.

Эксперт _____ Х.М. Мацукаева, заместитель директора по УР

Scanned with CamScanner

Программин чулацам

Дакъа 1. Программин коьрта аг1онаш билгалъяхаран комплекс
1.1. Программа кечъяран нормативийн бух
1.2. Программин т1ехьажор
1.3. Программин т1ег1а
1.4. Программин маь1налла.
1.5. Программин 1алашо.
1.6. Дешархойн категориш**.**
1.7. Программин барам а, кхочушъяран хенаш а.
1.8. Дешаран процесс вовшахтохаран кепаш. Занятийн раж.
1.9. Программа д1алацаран жам1ех дерг.

Дакъа 2. Программин чулацам

2.1. Дешаран-тематически план.
2.2. Дешаран-тематически планан чулацам.

Дакъа 3. Аттестацин кепаш а, маххадоран материалаш а.

Дакъа 4. Вовшахтохараллин-педагогически билламийн цхьаьнакхетар.

4.1. Программа кхочушъяран материально-технически хьелаш.
4.2.Программина кадраца кхачо яр.
4.3.Дешаран-методически хьелаш.
4.4.Календаран тематически план.

Дакъа 1. Программин коьрта аг1онаш билгалъяхаран комплекс

1.1. Программа кечъяран нормативийн бух:

- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (с последующими изменениями);
- Приказ Министерства просвещения РФ от 27.07.2022 г. № 629 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по дополнительным общеобразовательным программам»;
- Постановление Главного государственного санитарного врача РФ от 02.06.2026 г. № 19 «Об утверждении санитарных правил СП 2.4.2.4283-26 «Санитарно-эпидемиологические требования к организациям воспитания и обучения, отдыха и оздоровления детей и молодежи»;
- Письмо Министерства образования и науки РФ от 18.11.2015 г. №09-3242 «О направлении информации» (вместе с «Методическими рекомендациями по проектированию дополнительных общеразвивающих программ (включая разноуровневые программы)»;
- Закон Чеченской Республики от 30.10.2014 №37-РЗ «Об образовании в Чеченской Республике»;
- Приказ Министерства просвещения РФ от 3 сентября 2019 г. № 467 «Об утверждении Целевой модели развития региональных систем дополнительного образования детей»;
- Распоряжение Правительства РФ от 31 марта 2022 г. № 678-р «Об утверждении Концепции развития дополнительного образования детей до 2030 г. и плана мероприятий по ее реализации»;
- Распоряжение Правительства РФ от 1 июля 2025 г. № 1745-р «О внесении изменений в Концепцию развития дополнительного образования детей до 2030 года и утверждении плана мероприятий по ее реализации (II этап: 2025–2030 годы)»;
- Положение о дополнительной общеобразовательной общеразвивающей программе ГБУ ДО «РДЮЦ».

1.2. Программин т1ехьажор.

«**Нохчийн мотт-сан ненан мотт**» ц1е йолу т1етоьхначу юкъарчу дешаран юкъаракхиоран исбаьхьаллин т1ехьажор долу программа кечйина ю кегийчу а, юккъерчу а хенийн школехь доьшучу берашна меттан хазна а, нохчийн г1иллакхаш, культура йовзийтарна.

1.3. Программин т1ег1а – долоран.

Нохчийн мотт-сан ненан мотт» программин долоран т1ег1ац1е йолу юкъарчу дешаран юкъаракхиоран программаш нохчийн маттахь кхочушъярна кечамбаран курс ю.

1.4. Программин маь1налла.

Программа маь1налле хилар юкъаралла кхиаран кхазамана муьрехь берийн а, дай-нанойн а лехамашна жоп луш хилар ду: соцаиле ладаме долу хаарш а луш, комплексан цхьанатоьхна 1аморан, кхиоран, кхетош-кхиоран т1е1аткъам бо цо.

Этнокультурни дешар шеца педогогикин доккха маь1на долуш ду дешархой шайн къоман башхалла евзаш, кхечаьрца тарлуш, къаьмнашна юкъара з1енаш юзуш, цхьана а къоман векалшца дар-дацар доцуш кхиорехь.

Ишттачу дешаро шен къоман синхьежаман мехаллашкахула кхечу къаьмнийн мехаллаш йовза 1амабо дешархой. Цхьана аг1ор цо аьтто ло тайп-тайпана г1иллакхаш долчу къамнийн векалшца уьйраш таса, вукху аг1ор – шен къоман шатайпаналла ларъян аьтто ло.

Культурех д1ахадон йиш йоцу дакъа ду ненан мотт, цуьнна уггаре а доккха а, ладаме а дакъа. Къоман культура шен ненан маттехула, г1иллакхашкахула, ламасташкахула, хелхарехула, музыкехула, суртдирран говзаллехула, куьйга-говзаллин исбаьхьаллехула гайта еза, х1унда аьлча, ненан мотт ца хууш, шен къоман культура кхиалур яц.

1.5. Программин 1алашо.

1алашо: нохчийн мотт а, литература а йовзуьйтуш, цаьрга безам кхоллар, Даймахке, цуьнан культуре ларам а, безам а хила 1амор.

Курсан декхарш:

1аморан:

- ненан матте дешархойн безам кхоллар;
- нохчийн меттан грамматика йовзаран хаарш далар а, литературин мотт бовза 1амор а;
- Нохчийн мотт 1аморехь дешархойн шаьш болх бан догдаийтар;
- Ненан мотт 1амон бахьанаш дукха хилар довзийтар;
- Кхолларрала кхиор а, лексикин барам лакхабаккхар а;
- Нохчийн литературни маттах долу хаарш далар.

Кхетош-кхиоран:

- Киншка лелоран культура кхиор;
- Дешархойн тайп-тайпанчу декъашкахь х1ума довза лаам кхоллар, ойлаяран культура кхиор.

Кхиоран:

- Х1уманна дуьхе кхуьуш хилар кхиор;
- Дешархошна талламан белхаш бар марздар;
- Тайп-тайпанчу дошамашца болх бан 1амор.

1.6. Дешархойн категориш:

Программа лерина ю школан кегийчу а, юккъерчу а хенийн дешархошна (8 – 12 шо)

Бер тобане д1аэцар кхочушдо беран лаамаца а, дас-нанас (бакъо йолчу верасаша) дехаран кехат чудаларца а.

1.7. Программин барам а, кхочушъяран хенаш а.

Программа кхочушъяран хан – 1 шо.

Программин барам – 144 сахьт.

1.8. Дешаран процесс вовшахтохаран кепаш.

Программин лехамашкахь 1аморан занятиш тайп-тайпанчу кепашкахь д1аяхьар ду:

- къамелаш;

-практически занятиш;

- теоретически занятиш;

Дешаран процесс вовшахтоьхна ю теорин а, практикин а занятиш хийцаяларца. Дешар д1адахьаран коьрта кеп практически занятиш вовшахтохар ю.

Занятиш д1ахьо тайп-тайпана хенаш йолчу тобанашкахь.

Занятийн раж:

Дешаран 1 шо – к1иранах шозза шишша сахьт.

Занятийн хенан барам – 45 минот, 10 минот юкъсто а йолуш.

1.9. Программа д1алацаран жам1ех дерг.

Дешаран 1 шо д1адаьлча, дешархошна хуур ду:

- Дешаран предмете санна безам кхоллалур бу ненан матте;
- Нохчийн меттан грамматикин баххаш хуур ду, литературин мотт бохург х1ун ду а, цуьнан маь1на а девзар ду;
- Ненан мотт 1амош кхид1а шаьш къахьега хаарш хир ду;
- Ненан мотт а, халкъан кхолларалла а 1амон а, лексика шоръян а коьрта бахьанаш девзар ду;
- Нохчийн литературни маттах хаарш к1арглур ду.

Хуур ду:

х1уманна сихха дуьхе кхиа;

талламан белхаш бан;

- Тайп-тайпанчу дошамех пайдаэца;

Дакъа 2. Программин чулацам

2.1. Дешаран-тематически план

№	Дакъойн а, теманийн а ц1ерш	Дерриге а сахьташ	Цу юкъахь		Тергам баран кеп
			Теори	Практика	
1.	Абат.Элпаш а, аьзнаш а Нохчийн халкъан барта кхолларалла	2	1	1	Диалог
2.	Маршалла. Диалог. Довзар	2	1	1	Теория, практика а.
3.	Г1иллакхе дешнаш. Кицанаш	2	1	1	Теория, практика а.
4.	Ц1ерметдош. Х1етал-металш	2	1	1	Теория, практика а.
5.	Ц1ердешнийн классийн гайтам.	2	1	1	Теория, практика а.
6.	Кхолларалли урок. Фразеологизмаш, кицанаш,	2	1	1	Теория,

	х1етал-металш.				практика а.
7.	«Дешнашсехьадахар»	2	1	1	Теория, практика а.
8.	«Х1уманийн билгалогойтудешнаш».	2		2	Теория, практика а.
9.	«Дийцаран а, хаттаран а, айдаран а предложенеш**».**	2		2	Теория, практика а.
10.	«Г1алийн, яртийн, у рамийн, хин ц1ерашкахь доккха элп»	2		2	Теория, практика а.
Халкъан туьйранаш					
1	Ден весет	2		2	Теория, практика а.
2	Ша цхьалха лела к1ант	2		2	Теория, практика а.
3	Дог майрачу Бексолтех, мара боцчу Акех туьйра.	2		2	Теория, практика а.
4	Дашо к1ужал йолу йиший, ваший.	2		2	Теория, практика а.
Нохчийн халкъан легендаш					
1	Зуьнан ойланаш.	2		2	Теория, практика а.
2	Къоьзуна 1ам.	2		2	Теория, практика а.
3	Виран ши лерг муха дахделла. Дуьненан бала. Шайт1анан рицкъа а, х1усам а.	2		2	Теория, практика а.

4	Догц1еналла. Зуьнан хьехар. Юьхь1аьржа х1оьттинчу йо1ах хилла т1улг.	2		2	Теория, практика а.
	Ц1ердешнийн дожарш	4	2	2	Теория, практика а.
1.	Доьзал. Гергара нах. Сатира а, забар а.	2	1	1	Теория, практика а.
2.	Даймохк. Даймахках лаьцна аларш а, кицанаш а	2	1	1	Теория, практика а.
3.	К1иранан денош. Беттанаш. Дийнатех лаьцна туьйранаш.	4	2	2	Теория, практика а.
4.	Халкъан тидамаш.	2		2	Теория, практика а.
5.	Хенах1оттам. Шеран хенаш. Шира дийцарш	2	1	1	Теория, практика а.
6.	Дагардар. Наьрт-эрстхойх дийцарш.	2		2	Теория, практика а.
7.	Ахча дагардар. Сахьт. Халкъан тидамаш	2	1	1	Теория, практика а.
8.	Куц. Адаман амал. Адаман амалх лаьцна кицанаш а, аларш а.	2	1	1	Теория, практика а.
1ар-дахарх туьйранаш					
1.	Къечу стагах хилла паччахь. Элан йо1.	2		2	Теория, практика а.
2.	Десте. Къу.	2		2	Теория, практика а.

3.	Нийса кхиэл. Паччахьан дош.	2		2	Теория, практика а.
4.	Хьекъал долу къу. Бекхам.	2		2	Теория, практика а.
5.	Воккха стаг. Х1ума хуучу стеган кхиэл. Теш.	2		2	Теория, практика а.
6.	Тешаме доттаг1алла.	2		2	Теория, практика а.
Мифаш					
1.	Борз. Берзан даймохк. Дуьнен т1е боккха бала муха боьссира.	2		2	Теория, практика а.
2.	Акхаройн дай. Акхаройн 1у. Турс. Пхьармат.	2		2	Теория, практика а.
3.	Г1амашкин Аьлда. Бардал 1аьза. Г1ам. Хьуьнан йо1. Хьуьнан йо1ан сардамаш.	2		2	Теория, практика а.
4.	Адам-йилбаз. Алмазан сардам. Алмазо к1еж тесина меттиг.	2		2	Теория, практика а.
	Къинхьегаман эшарш	2		2	Теория, практика а.
Нохчийн халкъан новеллаш					
1.	Ненан хьехар. «Ткъа со муха к1ант хета шуна?». Ден весет.	4		4	Теория, практика а.
2.	Боьхна сатийсам. Нийса кхиэл. Хьекъале х1усамнана.	2		2	Теория, практика а.
	1адатийн поэзи	2		2	Теория, практи

					ка а.
Дийнатех лаьцна туьйранаш					
1.	Цхьогал. Лулахой.	2		2	Теория, практика а.
2.	Кхогаза-гуьзалг. Цхьогаллий, къиггий. Тешнабехк.	2		2	Теория, практика а.
3.	1ай ча д1а х1унда юьжу. Барзан хилла тешнабехк.	2		2	Теория, практика а.
4.	Зуй, пхьагаллий. Акха котам.	2		2	Теория, практика а.
5.	Воккха стаг а, ч1ег1ардиг а. Лайла-къедара буьйса.	2		2	Теория, практика а.
6.	Хьеделла б1аьрхиш	6		6	
Нохчийн халкъан преданеш					
1.	Бакъболу доттаг1ий. Хьекъал долу зуда.	4		4	Теория, практика а.
2.	Къиза 1адат. Оьздангалла. Къонахалла. Не1.	4		4	Теория, практика а.
3.	Доттаг1ий. Ладуг1уш йолу зуда. Мискачу нахана г1о. Дина дика довр дац.	4		4	Теория, практика а.
4.	Нохь-пайхамаран т1аьхье.	2		2	Теория, практика а.
Новеллаш, забаре дийцарш					
1.	Лулахой.Валарна кхеравелларг.	4		4	Теория, практика а.
2.	Аптека чохь. Хьаша.	4		4	Теория,

					практика а.
3.	Хьешо ларийна буьйса. Хьошалг1ахь.	2		2	Теория, практика а.
Байташ					
1.	«Ненан мотт» Арсанукаев Шайхи.	2		2	Теория, практика а.
2.	«Даймохк» Мамакаев 1аьрби	2		2	Теория, практика а.
3.	«Нохчийн мотт» Арсанукаев Шайхи.	2		2	Теория, практика а.
Дийцарш					
1.	«Олхазар»	4		4	Теория, практика а.
2.	«Олдам»	4		4	Теория, практика а.
3.	Жам1даран заняти	2		2	Теория, практика а.
Дерриге а:		144	16	128	

2.2. Дешаран-тематически планан чулацам

Тема: Абат. Элпаш а, аьзнаш а.Нохчийн халкъан барта кхолларалла.
Теори: Нохчийн абатах дийцар. Абат йовзийтар. Дешаран керлачу шарна декхарш.
Практика: Шалха мукъа а, мукъазчу а элпашца дешнаш х1иттадо. Йоьшу. Дошаман болх бо. Нохчийн халкъан барта кхолларалла гергарло тосу.

Тема: Маршалла хаттар. Диалог. Довзар.
Теори: Ненан маттахь вовшашка маршалла а, хьал-де а хатта 1ема.
Практика: Диалогаш х1иттайо. Маршалла хатта деза хьелаш кхуллу. Дошаман болх бо.

Тема: Г1иллакхе дешнаш. Кицанаш.
Теори: Г1иллакхе дешнаш. Нохчийн г1иллакхийн башхаллаш.

Практика: Дошаман болх бо. Предложениш х1иттайо. Нохчийн кицанаш а, аларш а довзуьйту.

Тема: Ц1ерметдош. Х1етал-металш.
Теори: Ц1ерметдош довзуьйту. Ц1ерметдешнаш: 1-ра юьхь, 2-г1а юьхь, 3-г1а юьхь.
Практика: Дошаман болх бо. Х1еталш-металш даладо.

Тема: Ц1ердешнийн классийн гайтам.
Теори: Ц1ердош. Классан гайтам.
Практика: Дошаман болх бо. (к1ант ву, йо1 ю, нах бу, адамаш ду).

Тема: Кхолларалли урок. Фразеологизмаш, кицанаш, х1етал-металш.
Теори: Халкъан барта кхолларалла. Къамел. Фразеологизмаша къамел кхиарна мел г1о до.
Практика: Халкъан барта кхолларалера масалш даладо. Спектаклийн кийсакаш ялайо. Дошаман болх бо.

Халкъан туьйранаш.

Тема: Халкъан туьйранаш. «Ден весет».
Практика: Барта а йозанан а диалог. Дошаман болх бо. Нохчийн туьйранийн дуьне. Туьйранийн тайпанаш.

Тема: «Ша цхьалха лела к1ант».
Практика: Туьйра доьшу.
Тема: «Дог майрачу Бексолтех, мара боцчу Акех туьйра».
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: «Дашо к1ужал йолу йиший, ваший»
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Нохчийн халкъан легендаш

Тема: «Зуьнан ойланаш»
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: «Къоьзуна 1ам»
Практика: Дошаман болх бо. Легенда йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: «Виран ши лерг муха дахадаьлла» Дуьнен бала. Шайт1анан рицкъа а, х1усам а.
Практика: Дошаман болх бо. Легендаш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Догц1еналла. Зуьнан хьехар. Юьхь1аьржа х1оьттинчу йо1ах хилла т1улг.
Практика: Дошаман болх бо. Легендаш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Ц1ердешнийн дожарш
Теория: Ц1ердешнийн дожарш довзийта.
Практика: Ц1ердешнийн дожарш лега 1амдо.

Тема: Доьзал. Гергара нах. Сатира а, забар а.
Теори: Гергарлонийн уьйраш. Нохчийн г1иллакхехь доьзалан декъашхойн меттиг. Сатирах а, забарех лаьцна дуьйцу.

Практика: Доьзалх лаьцна жима дийцар яздо. Доьзалан декъашхойх дуьйцу. Дошаман болх бо. Сатирах а, забарех лаьцна йоьшу.

Тема: Даймохк. Даймахках лаьцна аларш, кицанаш а.
Теори: Даймохк бохучу дашах кхетам балар. Вайн Даймохк – Нохчийчоь.
Практика: Даймахках лаьцначу кицанашца болх бо.

Тема: К1иранан денош. Беттанаш. Дийнатех лаьцна туьйранаш.
Теори: К1иранан денойн ц1ерш. Нохчийн маттахь беттанийн ц1ерш.
Практика: Дошаман болх бо. Дийнатех лаьцна туьра доьшу.

Тема: Халкъан тидамаш
Практика: Халкъан тидамашех лаьцца дуьйцу, деша а доьшу.

Тема: Хенах1оттам. Шеран хенаш. Шира дийцарш.
Теори: Нохчийн маттахь шеран хенийн ц1ерш. 1аламан хиламаш.
Практика: Шира дийцарш. Дошаман болх бо.

Тема: Дагардар. Наьрт-эрстхойх дийцарш.
Теори: Терахьдешнаш. Рог1аллин а, масаллин а терахьдешнаш.
Практика: Нохчийн маттахь дагардо. Дошаман болх бо. Наьрт-эрстхойх лаьцна дийцарш доьшу.

Тема: Ахча дагардар. Сахьт. Халкъан тидамаш.
Теори: Ахча дагардар. Сахьташкахь, миноташкахь, секонташкахь хан йийца 1ема.
Практика: Диалогаш х1иттайо. Мелла а дукха терахьдешнаш лелон йиш йолу хьелаш кхуллу. Халкъан тидамийн масалш даладо.

Тема: Куц. Адаман амал. Адамийн амалех лаьцна кицанаш а, аларш а.
Теори: Адаман амал а, куц а билгалден синонимаш ялайо.
Практика: Дошаман болх бо. Предложениш х1иттайо. Адаман амалш юьйцуш долу кицанаш а, аларш а даладо масална.

1ар-дахарх туьйранаш.

Тема: Къечу стагах хилла паччахь. Элан йо1.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Десте. Къу.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Нийса кхиэл. Паччахьан дош.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Хьекъал долу къу. Бекхам.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Воккха стаг. Х1ума хуучу стеган кхиэл. Теш.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Тешаме доттаг1алла.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйра доьшу. Анализ йоккха.

Мифаш.

Тема: Борз. Берзан даймохк. Дуьнен т1е боккха бала муха боьссира.
Практика: Дошаман болх бо. Мифаш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Акхаройн дай. Акхаройн 1у.
Турс. Пхьармат.
Практика: Дошаман болх бо. Мифаш йоьшу. Анализ йоккха.
Тема: Г1амашкин Аьлда. Бардал 1аьза. Г1ам. Хьуьнан йо1. Хьуьнан йо1ан сардамаш.
Практика: Дошаман болх бо. Мифаш йоьшу. Анализ йоккха.
Тема: Адам-йилбаз. Алмазан сардам. Алмазо к1еж тесина меттиг.
Практика: Дошаман болх бо. Мифаш йоьшу. Анализ йоккха.
Тема: Къинхьегаман эшарш.
Практика: Киншкан т1ехь болх бо. Йовзуьйта къинхьегаман эшарш.

Нохчийн халкъан новеллаш

Тема: Ненан хьехар. «Ткъа со муха к1ант хета шуна?». Ден весет.
Практика: Дошаман болх бо. Новеллаш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Боьхна сатийсам. Нийса кхиэл. Хьекъале х1усамнана.
Практика: Дошаман болх бо. Новеллаш йоьшу. Анализ йоккха.
Тема: 1адатийн поэзи
Практика: Йовзуьйта 1адатийн поэзи.

Дийнатех лаьцна туьйранаш

Тема: Цхьогал. Лулахой.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйранаш доьшу. Анализ йоккха.
Тема: Кхогаза-гуьзалг. Цхьогаллий, къиггий. Тешнабехк.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйранаш доьшу. Анализ йоккха.
Тема: 1ай ча д1а х1унда юьжу. Барзан хилла тешнабехк.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйранаш доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Зуй, пхьагаллий. Акха котам.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйранаш доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Воккха стаг а, ч1ег1ардиг а. Лайла-къедара буьйса.
Практика: Дошаман болх бо. Туьйранаш доьшу. Анализ йоккха.

Тема: Хьеделла б1аьрхиш.
Практика: Дошаман болх бо. Дийцар доьшу. Анализ йоккха.

Нохчийн халкъан преданеш

Тема: Бакъболу доттаг1ий. Хьекъал долу зуда.
Практика: Дошаман болх бо. Нохчийн халкъан преданеш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Къиза 1адат. Оьздангалла. Къонахалла. Не1.
Практика: Дошаман болх бо. Нохчийн халкъан преданеш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Доттаг1ий. Ладуг1уш йолу зуда. Мискачу нахана г1о. Дина дика довр дац.
Практика: Дошаман болх бо. Нохчийн халкъан преданеш йоьшу. Анализ йоккха.

Тема: Нохь-пайхамаран т1аьхье.
Практика: Дошаман болх бо. Нохчийн халкъан преданеш йоьшу. Анализ йоккха.

Новеллаш, забаре дийцарш

Тема: Лулахой.Валарна кхеравелларг.
Практика: Йовзийта новеллаш. Забаре дийцарш т1ехь кийсикш х1иттайо.

Тема: Аптека чохь. Хьаша.
Практика: Йовзийта новеллаш. Забаре дийцарш т1ехь кийсикш х1иттайо.

Тема: Хьешо ларийна буьйса. Хьошалг1ахь.
Практика: Йовзийта новеллаш. Забаре дийцарш т1ехь кийсикш х1иттайо.

Байташ

Тема: «Ненан мотт» Арсанукаев Шайхи.
Практика: Нийса йешар байта. Ц1ахь дагахь 1ама йо.
Тема: «Даймохк» Мамакаев 1аьрби
Практика: Нийса йешар байта. Ц1ахь дагахь 1ама йо
Тема: «Нохчийн мотт» Арсанукаев Шайхи.
Практика: Нийса йешар байта. Ц1ахь дагахь 1ама йо

Дийцарш

Тема: «Олхазар»
Практика: Дийцар нийса дешар. Анализ йаккхар.
Тема: Олдам
Практика: Дийцар нийса дешар. Анализ йаккхар.

Тема: Жам1даран т1едакхкарш.
Практика: Тесташ. Дерзоран къамел.

Дакъа 3. Аттестацин кепаш а, маххадоран материалаш а.

Кху программин тергам баран х1ара лехамаш бу:

- Долоран тергам (къамел) – сентябрь;
- Хаарийн караречу хенан тергам (теори) – караречу хенан темина;
- Жам1антергам (аттестаци) – программица дешар чекхдаьлча.

1амор а, кхетош-кхиор а мел пайде хилла талларан некъаш а, кепаш а:

<u>некъаш:</u>

- Къоман культурин баххаш довзарх долу хаарш хилар;
- Нохчийн мотт карабирзина хилар;

Программа кхочушйича хила дезачу жам1ийн мах хадоран критериш.

Хила дезачу жам1ийн буха т1ехь х1оттийна мах хадоран т1ег1а ду (1 т1ера 5 балла т1екхаччалц), иза цхьаьнадог1у программа д1алаьцна хиларан т1ег1анашца. Дешаран шо чекхдаьлча, педагога билгалдо дешархоша программа д1алаьцна хиларан т1ег1а, таблици чохь д1аяздо цо жам1аш, 1аморан, кхиаран, кхетош-кхиоран динамика гуш хуьлу т1аккха.

1. **Лахара т1ег1а.**Дешархоша гойту дешаран а, довзаран а хьелашца бала к1еззиг кхачар. Нохчийн матте шовкъ а лахара ю.

Дешархочун амалан сизаш. Дешархочун к1еззиг бала кхочу нохчийн къоман г1иллакхашца.

2. Юкъара (магош долу) т1ег1а.

Дешархоша гойту дешаран а, довзаран а хьелашца мелла а алсам бала кхочуш хилар. Нохчийн культурица а, маттаца а шовкъ хилар а хаало.

Дешархочун амалан сизаш. Дешархо атта хьасене волу нахаца. Занятишка а дог дог1уш лела, амма халкъан кхолларалли цхьаьнакхетарш вовшахтухучу хенахь жигарала ца гойту.

3.Лакхара т1ег1а.

Дешархоша гойту дешаран а, довзаран а хьелашца кхачам боллуш бала кхочуш хилар. Нохчийн культурица а, маттаца а шовкъ а, марзо а, гуш хуьлу. Тайп-тайпанчу цхьанакхетаршкахь дакъалоцу. Дешаран программа ерриге а д1алаьцна.

Дешархочун амалан сизаш. Дешархо атта хьасене волу нахаца. Занятишка а дог дог1уш лела, халкъан кхолларалли цхьаьнакхетарш вовшахтухучу хенахь жигарала гойту.

№	Тесташ кхочушяр	Кечамна елла хан
1.	**1. Маса элп ду нохчийн алфавитехь:** А) 33 Б) 39 В) **49** Г) 51 **2. Маса дожар ду нахчийн маттахь?** А) 4 Б) **8** В) 6 Г) 9 **3. «Нохчийн халкъан барта кхолларалла» ю бохарг х1ун ду?** А) Нохчийн литература Б) Нохчийн язъяр В) **Нохчийн фольклор** **4. Предложенеш хуьлу…** **А) Дийцаран, хаттаран, айдаран** Б) Гайтаран, къастаман, къастамза	1. Хенан барам – цхьана хаттаран 5 минот. Юкъара 50 минот.

	В) Цхьанатайпанара, цхьанатайпанара йоцу **5. Нохчийн маттахь къора мукъаза аз ду.** А) 14 Б) 17 **В) 13** **6.Нохчийн маттахь зевне мукъаза аз ду** А) 10 Б) 19 **В) 13** **7.Хандашо гойту…** А) Х1уманан билгало **Б) Дар я хилар** В) Дешнийн уьйр **8. Муьлха де ду «Вторник» нохчийн матахь?** А) Оршот Б) Кхаари **В) Шинари** Г) Шуота **9. Муьлха бутт бу «Чиллин»** А) Апрель Б) **Февраль** В) Август Г) Октябрь **10. «Олдам» ц1е йолу дийцар хьан яздина?** **А) Бадуев Са1ид** Б) Арсанукаев Шайхи В) Саракаев Хамзат	

	11. «Хьеделла б1аьрхиш» ц1е йолу дийцар хьан язйина? А) Айдамиров Абузар Б) Ахмадов Муса **В) Нунуев Сайд-Хьамзат** **12. «Чехкааларш» бохург х1ун ду?** А) Загадки **Б) Скороговорки** В) Пословицы Г) Поговорки **13. Х1етал-метал хаийла хьуна: туьканахь юхкуш а йоцуш, цхьана а заманчохь, ехча, лур а йоцуш, нахана юккъехь эша а оьшуш йолу х1ума?** А) Ахча Б) Дог В) Хазалла **Г) Г1иллакх**	

Дакъа 4. Вовшахтохараллин-педагогически билламийн цхьаьнакхетар.

4.1. Программа кхочушъяран материально-технически хьелаш.

Дешаран процесс кхачо йоллуш д1ахьархьаммакхузаман лехамашна жоп луш йолу кабинет тоьуш ю. Кабинета чохь хила тарло 1аморан технически г1ирсаш: у, компьютер, проектор, интерактивни у.

4.2. Программина кадраца кхачо яр.

Программа т1етоьхначу дешаран цхьана педагога кхочушъян йиш йолуш ю, нагахь санна и т1етоьхначу дешаран юкъара1аморан кху программина оьшучу говзаллина дешна ялахь.

4.3. Дешаран-методически хьелаш

Х1оттийнчу 1алашоне кхачархьамма а, предметан т1едахкарш кхочушдархьамма а 1аморан х1ара некъаш леладо:

- дешнийн (дийцар, къамел, кхетор);
- гайтаман (тергам, демонстраци);
- практически (кхолларалин упражнениш).

Нохчийн мотт хьоьхучу хьехархочун карахь ю занятиш д1аяхьаран тайп-тайпана кепаш: ловзарш, къамелаш, талламан белхаш (киншкаш, музейш, экспедициш), цхьанакхетарш, дискуссиш, репетициш, къовсадаларш, парг1ат къамел дар.
Кепийн тайп-тайпаналло хьехархочунна г1о до коьртачу механаллаш т1е тидам бахийта, ткъа иштта дешархочунна ша вовза а, ша кху дуьненан цхьа исбаьхьа дакъа дуй хаа а.

Программа д1алацаран тергам барна белхан х1ара кепаш лелайо:
- хаттарш, тестировани;
- тергам бар, догдаийтар;
- анализ, ша-шен анализ, дустар;
- кхолларалли т1едахкарш а, упражнениш а.

№	Дакъойн ц1ерш.	Дешаран кеп.	Ц1ераш а, кеп а методически хьелийн	Дешаран-методически хьелаш
1	Абат. Элпаш а, аьзнаш а Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман
2	Халкъан туьйранаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически. .
3	Нохчийн халкъан легендаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
4	1ар-дахарх туьйранаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
5	Мифаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
6	Нохчийн халкъан новеллаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
7	Дийнатех лаьцна туьйранаш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш,	Дешнийн Гайтаман Практически.

			киншкаш.	
8	Нохчийн халкъан преданеш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
9	Новеллаш, забаре дийцарш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
10	Байташ.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.
11	Дийцарш.	Теори а, практика а.	Гайтаман пособеш, киншкаш.	Дешнийн Гайтаман Практически.

Педагогана оьшу литература:

1. П.Х. Акиева «Историн хийцамийн амалехь вайнехан культура х1ёотар а, кхиар а»
2. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи. Хьалхара дакъа. Джамбеков О.А Грозный, 2012 ш.
3. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи. Шолг1а дакъа. Джамбеков О.А Грозный, 2012 ш.
4. Тапча ца оьшу. Забарш, анекдоташ, новеллаш, кицанаш, хьехамаш. Нунуев Сайд-Хьамзат, Москва, 1997ш.

Дешархошна литература:

1. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи. Хьалхара дакъа. Джамбеков О.А Грозный, 2012 ш.

1. Нохчийн халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи. Шолг1а дакъа. О.А Грозный, 2012 ш.

2. Тапча ца оьшу. Забарш, анекдоташ, новеллаш, кицанаш, хьехамаш. Нунуев Сайд-Хьамзат Москва, 1997ш.

Интернет ресурсаш:

1. http://www.trizland.ru/
2. https://Rorain.ru/triz/
3. http://www.altshuller.ru/triz/
4. http://allforchildren.ru/rebus/

4.4. Календаран тематически план

№ п/п	Заняти де		Заняти д1аяхьаран хан	Занятин кеп	Сахьтий н барам	Занятин тема	Д1ахьош йолу меттиг	Терга м баран кеп
	Планан	Хилам ан						
1				Комб.	2	Абат.Элпа ш а, аьзнаш а. Нохчийн халкъан барта кхолларалл а.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
2				Комб.	2	Маршалла. Диалог. Довзар	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
3				Комб.	2	Г1иллакхе дешнаш. Кицанаш	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
4				Комб.	2	Ц1ерметдо ш. Х1етал-металш	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
5				Комб.	2	Ц1ердешни йн классийн гайтам.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
6				Комб.	2	Кхолларал лин урок. Фразеолог измаш, кицанаш, х1етал-металш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
7				Комб.	2	«Дешнашс ехьадахар»	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
8				Комб.	2	«Х1уманий н билгалогой тудешнаш» .	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.

9				Комб.	2	«Дийцарана, хаттарана, айдарана предложенеш».	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
10				Комб.	2	«Г1алийн, яртийн, урамийн, хин ц1ерашкахь доккха элп»	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
11				Комб.	2	Ден весет	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
12				Комб.	2	Ша цхьалха лела к1ант	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
13				Комб.	2	Дог майрачу Бексолтех, мара боцчу Акех туьйра.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
14				Комб.	2	Дашо к1ужал йолу йиший, ваший.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
15				Комб.	2	Зуьнан ойланаш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
16				Комб.	2	Къоьзуна 1ам.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
17				Комб.	2	Виран шилерг муха дахделла. Дуьненан бала.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.

						Шайт1анан рицкъа а, х1усам а.		
18				Комб.	2	Догц1енал ла. Зуьнан хьехар. Юьхь1аьр жа х1оьттинчу йо1ах хилла т1улг.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
19				Комб.	2	Ц1ердешни йн дожарш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
20				Комб.	2	Ц1ердешни йн дожарш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
21				Комб.	2	Доьзал. Гергара нах. Сатира а, забар а.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
22				Комб.	2	Даймохк. Даймахках лаьцна аларш а, кицанаш а.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
23				Комб.	2	К1иранан денош. Беттанаш. Дийнатех лаьцна туьйранаш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
24				Комб.	2	К1иранан денош. Беттанаш. Дийнатех лаьцна туьйранаш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
25				Комб.	2	Халкъан тидамаш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теори а, практ ика а.
26				Комб.	2	Хенах1отта м. Шеран	МБОУ «СОШ №	Теори а,

						хенаш. Шира дийцарш	23»	практика а.
27				Комб.	2	Дагардар. Наьрт-эрстхойх дийцарш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
28				Комб.	2	Ахча дагардар. Сахьт. Халкъан тидамаш	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
29				Комб.	2	Куц. Адаман амал. Адаман амалх лаьцна кицанаш а, аларш а.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
30				Комб.	2	Къечу стагах хилла паччахь. Элан йо1.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
31				Комб.	2	Десте. Къу.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
32				Комб.	2	Нийса кхиэл. Паччахьан дош.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
33				Комб.	2	Хьекъал долу къу. Бекхам.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
34				Комб.	2	Воккха стаг. Х1ума хуучу стеган кхиэл. Теш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
35				Комб.	2	Тешаме доттаг1алла а.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практ

								ика а.
36				Комб.	2	Борз. Берзан даймохк. Дуьнен т1е боккха бала муха боьссира.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
37				Комб.	2	Акхаройн дай. Акхаройн 1у. Турс. Пхьармат.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
38				Комб.	2	Г1амашкин Аьлда. Бардал 1аьза. Г1ам. Хьуьнан йо1. Хьуьнан йо1ан сардамаш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
39				Комб.	2	Адам-йилбаз. Алмазан сардам. Алмазо к1еж тесина меттиг.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
40				Комб.	2	Къинхьега ман эшарш.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
41				Комб.	2	Ненан хьехар. «Ткъа со муха к1ант хета шуна?». Ден весет.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
42				Комб.	2	Ненан хьехар. «Ткъа со муха к1ант хета шуна?».	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.

						Ден весет.		
43				Комб.	2	Боьхна сатийсам. Нийса кхиэл. Хьекъале х1усамнана.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
44				Комб.	2	1адатийн поэзи.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
45				Комб.	2	Цхьогал. Лулахой.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
46				Комб.	2	Кхогаза-гуьзалг. Цхьогалли й, къиггий. Тешнабехк	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
47				Комб.	2	1ай ча д1а х1унда юьжу. Барзан хилла тешнабехк.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
48				Комб.	2	Зуй, пхьагаллий. Акха котам.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
49				Комб.	2	Воккха стаг а, ч1ег1ардиг а. Лайла-къедара буьйса.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
50				Комб.	2	Хьеделла б1аьрхиш	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
51				Комб.	2	Хьеделла б1аьрхиш	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.
52				Комб.	2	Хьеделла б1аьрхиш	МБОУ «СОШ №	Теория,

							23»	практика а.
53				Комб.	2	Бакъболу доттаг1ий. Хьекъал долу зуда.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
54				Комб.	2	Бакъболу доттаг1ий. Хьекъал долу зуда.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
55				Комб.	2	Къиза 1адат. Оьздангалла. Къонахалла. Не1.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
56				Комб.	2	Къиза 1адат. Оьздангалла. Къонахалла. Не1.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
57				Комб.	2	Доттаг1ий. Ладуг1уш йолу зуда. Мискачу нахана г1о. Дина дика довр дац.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
58				Комб.	2	Доттаг1ий. Ладуг1уш йолу зуда. Мискачу нахана г1о. Дина дика довр дац.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
59				Комб.	2	Нохь-пайхамарн т1аьхье.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
60				Комб.	2	Лулахой.Валарна кхеравелларг	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
61				Комб.	2	Лулахой.Валарна кхеравелла	МБОУ «СОШ №	Теория, практ

						рг	23»	ика а.
62				Комб.	2	Аптека чохь. Хьаша.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
63				Комб.	2	Аптека чохь. Хьаша.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
64				Комб.	2	Хьешо ларийна буьйса. Хьошалг1ахь.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
65				Комб.	2	«Ненан мотт» Арсанукаев Шайхи.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
66				Комб.	2	«Даймохк» Мамакаев 1аьрби	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
67				Комб.	2	«Нохчийн мотт» Арсанукаев Шайхи.	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
68				Комб.	2	«Олхазар»	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
69				Комб.	2	«Олхазар»	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
70				Комб.	2	«Олдам»	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.
71				Комб.	2	«Олдам»	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика а.

72				Комб.	2	Жам1даран заняти	МБОУ «СОШ № 23»	Теория, практика.